

KAD JA PEVAM,
IGRAJU PLANINE

The translation of this work has been supported
by the Institut Ramon Llull

Prevod ove knjige objavljen je uz podršku
Instituta Ramon Ljulj

LLL institut
ramon llull

Na koricama:
Rudolf Calinger,
Doba sisara, 1967.

KAD JA PEVAM, IGRAJU PLANINE

Irene Sola

S katalonskog prevela
Jelena Petanović

Naslov originala
Irene Solà:
CANTO JO I LA MUNTANYA BALLA

Copyright © Irene Solà Sáez, 2019
Copyright © 2023. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik
Bojan Stojanović

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
DMD štamparija, Beograd

Tipografija
Janson Text

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-6024-100-1

Smederevo, 2023.

www.heliks.rs

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Za Oskara

Sadržaj

I

MUNJA	13
ŽENSKA IMENA	18
BELI STOLNJAK	25
MRTVAČKE TRUBE	37

II

DOMAR	43
PRVI SRNDAĆ	53
SCENA	58
POEZIJA	64
SVAČIJI BRAT	75

III

PROBOJ	87
POROĐAJ	104
SNEG	110
STRAH	118
LJUNA	128

IV

MEDVED	135
KRISTINA	138
ŽETELAČKI PLES	147
DUH	159
<i>Napomena autora</i>	<i>176</i>
<i>Zabvalnost</i>	<i>177</i>
<i>Beleška o piscu</i>	<i>178</i>
<i>Beleška o prevodiocu</i>	<i>179</i>

Og þegar vorvindarnir blása um dalinn; þegar vorsólin skín á hvíta sinuna á árbakkanum; og á vatnið; og á tvo hvíta svani vatnsins; og laðar vor-nálina frammúr keldum og veitum, – hver skyldi þá trú á því að þessi grösugi friðsæli dalur búi yfir sögu vorrar fyrri ævi; og yfir forynjum hennar? Menn ríða meðfram ánni, þar sem hestar liðinna tíða hafa gert sér götur hlið við hlið á breiðu svæði öld frammaf öld, – og ferskur vorblærinn stendur gegnum dalinn í sólskininu. A slíkum dögum er sólin sterkari en fortíðin.*

Sjálfstett fólk

HALDOUR LAKSNES

* A kad prolečni vetrić dune u dolini; kad prolečno sunce obasja svelu, prošlogodišnju travu što prekriva ivice reke, i jezero i dva bela labuda s jezera, i svojim laskanjem prizove mladu travu iz meke močvarne zemlje... ko bi, takvog jednog dana, poverovao da ova zelena i spokojna dolina zamišljena stoji nad pričama o našoj prošlosti i njenim utvarama. Ljudi se voze pored reke, po obalama gde, s jedne i druge strane, leže putevi, što su ih, jedno za drugim, stoleće za stolećem, utirali negdašnji konji... i hladan vetar duva osunčanom dolinom. U takvom danu sunce je mnogo snažnije od prošlosti.

Nezavisni ljudi

HALDOR LAKSENS

I

MUNJA

Stigle smo punih stomaka. Bolnih. Crnih utroba, natovarenih mračnom, hladnom vodom i munjama i gromovima. Stigle smo s mora i planina, i ko zna odakle još, i ko zna šta smo sve videle. Grebale smo kamen s vrhova, kao so, da ni korova ne ostane. Izabrale smo boju bregova i polja, i rečnog odsjaja i očiju koje gledaju uvis. Kad su nas spazile, divlje životinje pobile su u svoje jazbine, izvile vratove i uzdigle njuške, da osete miris vlažne zemlje koji se približavao. Prekrile smo ih sve poput ćebeta. Hrastove i šimšir i breze i jele. Pljussss. I svi su začutili, jer bile smo težak krov pod kojim se odlučivalo koja će duša ostati suva, radosna i spokojna.

Nakon našeg dolaska, sve beše spokoj i pritisak. Saterale smo razređeni vazduh nadole, a onda ispalile prvu munju. Bum! Poput odmora. I uvijeni puževi drhtali su u svojim usamljenim kućicama, bez boga i molitve, znajući da će, ako se ne podave, izaći odande iskupljeni, i udisati vlagu. Potom smo ih zasule vodom u ogromnim kapima poput novčića, što padaju na zemlju i travu i kamenje, i grmljavina je odjekivala u grudnim šupljinama svih zverki. Baš potom jedan je čovek rekao: „Jebem ti Boga.“ Rekao je to naglas, jer kad je čovek sam ne mora da misli u tišini. „Jebem ti Boga, nesrećniče,

što te uhvati ovo nevreme.“ A mi smo se samo smejale, uh, uh, uh, uh, dok smo mu kvasile glavu, a naša voda mu se uvlačila za vrat, pod košulju, i curila niz ramena i leđa, a naše kapi bile su hladne i gnevile ga.

Čovek je došao iz jedne kuće u blizini, na pola puta do grebena, pored reke koja mora da je bila hladna jer se krila među drvećem. Tamo je ostavio dve krave, nekoliko svinja, kokoške i psa, nekoliko mačaka, ženu, dva deteta i starca. Zvao se Domenek. I imao je jedan uredan povrtnjak i nešto loše izorane zemlje, jer je u povrtnjaku radio starac, koji je bio njegov otac i imao leđa prava kao strela, a on je orao zemlju. Domenek je došao da izrecituje stihove, tamo, na tu stranu planine. Da proba kako zvuče, jer kad je čovek sam stihovi se ne moraju izgovarati tiho. Te večeri, kad je krenuo da obiđe stado, našao je nekoliko mrtvačkih truba, kad im vreme nije, i nosio ih je zadenute za pojas. Kad je izašao iz kuće, dete je plakalo na majčinih rukama a žena je doviknula „Domeneče“, kao da se žali ili ga moli ali je Domenek ipak izašao. Teško je praviti stihove i promišljati o vrlini svakog bića, kad deca ciče kao jaganjci pred klanje vriskom od kojeg ti srce udara jako iako to nećeš. Želeo je da ode i vidi krave. Morao je da ode i vidi krave. Šta je Sio znala o kravama? Ništa. Tele je vikalo maaaaaaaaaaaaa, maaaaaaaaaaaaa. Neutešno. Ništa Sio nije znala o kravama. I ponovo je povikao: „Jebem ti Boga“, jer smo bile brze, i uhvatile ga iz prikrajka, hirovite i nepredvidive. „Jebem ti Boga“, jer se teletu rep umotao u bodljikavu žicu. Žica se uplela između dva drveta, i isekla mu zadnje noge, koje je sad vuklo krvave, otvorenih rana i prljave. Vikalo je maaaaaaaaaaaaa, maaaaaaaaaaaaa, zaglavljeno među ta dva drveta, dok ga je majka nervozno gledala. Domenek se kroz pljusak uputio ka životinji. Imao

je jake noge od tolikog penjanja po planini kad je išao da se nadiše svežeg vazduha dok su deca vikala ili mu bila nepodnošljiva, ili mu ralo bilo teško, ili ćutanje njegovog oca, ili sve reči, kao bujica, njegove žene Sio koja je bila iz Kamprodona, koja je baš nadrljala kad su je ostavili samu navrh te planine sa čovekom koji beži i starcem koji ne govori. No, Domenek je ponekad snažno voleo Sio. Ali kuća je bila teška: „Jebem ti Boga i đavola.“ Trebalo je da ima više vremena da upozna ljude, pre ženidbe. Da više živi pre no što napravi decu. Još uvek bi je, ponekad, uhvatio za pojas, i zavrteo je, kao kad su se upoznali, jer je Sio, Bogo moj, Sio je imala dobre noge! Spustio je gljive na zemlju. Tele je rikalo. Domenek mu je prišao s obe ruke podignute. Polako. Govoreći mu nežno i tiho. „Šššš, šššš“, govorio je. Majka ga je gledala nepoverljivo. Domenekova kosa beše mokra. Moraće kad dođe kući da zagreje vodu i spere hladnoću i kišu. Pogledao je žicu koja je gulila teletovu kožu svaki put kad bi se ritnulo. Uhvatio ga je čvrsto za rep, izvio nož i spretno isekao životinjinu kožu. I onda smo poslale novu munju. Brzu kao zmiju. Ljutitu. Široku kao paukovu mrežu. Munje idu gde hoće, kao voda ili lavine i male bube i svrake kojima za oko zapada sve lepo i što sjaji. Nož što je virio iz Domenekovog džepa blistao je kao zlato, kao dragulj, kao šaka novčića. Metalno, uglučano sečivo nas je privuklo. Kao raširene ruke, kao poziv. Munje se uvlače gde hoće, i sledeća se uvukla u Domenekovu glavu. Unutra, unutra, sve do srca. I sve što je video u svojim očima bila je tmina, od opekotine. Čovek se srušio na travu i livada je naslonila svoj obraz na njegov, i sve naše strašne i srećne vode ušle su mu u rukave, ispod pojasa, u gaće i čarape, tražeći suhu kožu. A onda je umro. Krava je otišla prestrašena, a tele je potrčalo za njom.

Približiše mu se četiri žene koje su sve videle. Polako. Jer obično nisu pokazivale zanimanje za nečiju smrt. Ni za privlačne muškarce. Ni za one ružne. Ali scena je bila zapanjujuća. Svetlo je bilo toliko jarko, da nije bilo potrebe više ikada gledati. Nož je privukao munju, i bela munja je kao strela pogodila čoveka u glavu, napravila mu razdeljak tačno po sredini, a krave su pomahnitalo bežale, kao u nekoj komediji. Trebalo bi napisati pesmu o čovekovoju kosi i munji poput češlja. Bilo bi dobro staviti bisere na kosu, u pesmu, bele kao odsjaj sečiva. I reći nešto o njegovom telu, otvorenim ustima, i očima jasnim kao šolje pune kiše. I o njegovom licu, tako lepom spolja i spaljenom iznutra. I o vodi koja mu je curila kao bujica preko grudi i niz leđa, kao da bi ga odnela. Pesa ma je mogla da govori i o njegovim malim i žuljevitim šakama, o jednoj otvorenoj kao cvet na koji pčela sleće, i drugoj koja steže nož poput korenja koje obujmi stenu.

Margarida, jedna od žena, dodirnula mu je ruku, da proveri da li čovek gori iznutra, i blago je pomilovala. Onda su ga žene ostavile na miru i skupile pokisle mrtvačke trube koje je ispustio i napustile scenu, jer je bilo mnogo drugih stvari da se radi i mnogo drugih stvari na koje da se misli. Onda smo, kao zaražene njihovim zadovoljstvom, prestale da padamo. Zasićene. Spokojne. I kad je bilo sigurno da smo završile, ptice su doskakutale na grane i počele poj preživelih, sa malim stomacima punim komaraca, podbule i besne na nas. Nisu morale toliko da se žale, nismo ih zasule gradom, i ispadale smo se taman toliko da ubijemo jednog čoveka i nekoliko puževa. Skoro nijedno gnezdo nije bilo srušeno, nijedno polje poplavljeno.

Onda smo se povukle. Iscrpljene. I pogledale svoje delo. Sa lišća i grana je kapalo, a mi smo otišle, prazne i slabe, na neku drugu stranu.

Jednom smo donele žabe, drugi put ribe. Ali najbolje je kad pada grad. Drago kamenje udara na sela i glave i paradajz. Okruglo i ledeno. I polja i staze pune se zaleđenim blagom. Žabe su pale kao prokletstvo. Muškarci i žene su trčali, a žabe, male, majušne, bežale su u skrovišta. Avaj. RIBE su pale kao blagoslov na glave muškaraca i žena, kao šamari, i ljudi su se smejali, i podizali ih uvis kao da žele da nam ih vrate, ali nisu ih hteli, a nismo ih htele ni mi. Žabe su kreketale u njihovim stomacima. RIBE su prestale da se mrdaju, međutim, nisu umirale. Ali šta nas briga. Najbolje je kad pada grad.

ŽENSKA IMENA

Eulalija kaže da je jarčeva stražnjica meka kao bebina od tolikih naših poljubaca, a da mu je ona stvar hladna kao led, i ja sam se na to smejala i smejala i smejala i obesili su me jer nisam prestajala da se smejem. Zbog smeha se svega sećam. Uvukao se u mene kao opojni melem, kao veštičje mleko od mlečike. Jer je smeh bio beo i zarazan kao golicanje. Kad bih povredila ruku iz mene bi curilo belo mleko umesto krvi. Od smeha sam se praznila. Hteli su da me poštede mučenja i soba što smrde na mokraču, i dugačkih konopaca što se razvlače, i vunениh krpa punih pepela, i da sačekaju da prestanem da se smejem i priznam. Šta da priznam? Smeh je bio jedina dobra stvar, bio mi je kao jastuk, kao kad jedem krušku, kao kad leti držim noge u potoku. Ne bih prestala da se smejem ni za sve zlato ovog sveta, ni za sve zlo ovog sveta. Smeh me je odvajao od ruku i nogu i šaka koje su me tako verno pratile sve do sad, i kože koju sam svlačila i oblačila toliko puta i spirao mi bol i tugu zbog svega što muškarci mogu da urade. Od njega sam se praznila kao dete, toliko hihihih i hahahaha, i sve mi je odzvanjalo od vazduha koji je strujao i ulazio mi kroz nos i uši. Od njega mi je glava bila kao prazna orahova ljuska, spremna da u sebi čuva sve

bajke i sve priče i sve stvari koje smo im rekly da smo uradile protiv Boga i Isusa i svih svetih i Devica Marije. Koja Devica? Bog nalik svim njihovim očevima, zao, zao, zao, i mučitelj kao i oni, i preplašen svim lažima, u koje su oni poverovali od silnog ponavljanja. Jer na ovim planinama ne ostade niko od onih što su nas potkazali, što su nas zatvarali, što su tražili po nama znake đavola, što su vezivali čvorove i razvlačili konopce. Jer ostati ili ne ostati nema ništa s paklenim ognjem, ni s božjom kaznom, ni bilo kakvom verom, ni vrlinom. Nema. Ima s branjem grožđa i lisičarki i s tim da možeš da piškiš i pričaš priče i budiš se svakog jutra da vidiš kako munja udara u neko drvo ili čoveka. Ima veze s decom koja dolaze na svet čitava ili ne, i decom koja dolaze na svet čitava ali unutra im nije sve na svom mestu. Ima veze s tim šta znači biti ptica što je soko lovi ili pas što lovi zeca, ili to ne biti. I Devica i dete i đavo sačinjeni su od iste ludorije.

Od svih nas, Đuana beše najstarija. Živela je u kući do moje, i svi su znali da ona u svom loncu spravlja meleme, i jednom me je upitala želim li da me nauči, želim li da jedne večeri krenem s njom. I naučila me je da lečim groznicu, i urokljive oči i gušavost i da lečim decu i životinje od bolesti i rana. I da nalazim izgubljene i ukradene stvari i podmuklo gledam. Kako smo samo bile naivne. Jer najgore što smo uradile protiv Boga jeste to što smo svakog jutra, pošto su nas obesili, ustajale i skupljale cveće i jele kupine.

Đuanu su svi ostavljali na miru i svi su tražili da im pomaže pri porođaju ili gušobolji. Sve dok jednom nije počeo da pada grad, a Đuana je imala jednu njivu, i na svu ostalu zemlju je tako napadalo da nije ostalo ništa, osim na Đuaninoj na koju nije pala nijedna ledena grudva. I pričali su da je Đuana prizvala oluju nekim praškovima. I prozvali su je

vešticom! Onda Đuan Mali, petogodišnji sin njenog komšije koji ju je zvao vešticom pred mnogima, dobi bolove u nogama, i one otekoše i pocrneše, i umre posle četiri dana, i svi rekoše da mu je Đuana otrovala hranu. I povikaše: „Uхватite je, staru vešticu, vračaru!“ I uhvatiše je. Nedugo zatim, s neba su padale male, sasvim male žabe i Đuana im reče kako bi, samo ako bi htela, mogla da im pošalje grad, mogle bi da padaju žabe i da im poumire sva stoka, a onda su mene uhvatili i Đuana više ništa nije govorila. Ja sam, srećom, naučila da se smejem.

Potom se pojavila Eulalija, iz sela Tergura de Dal, i rekla im da je jednom Đuana otišla čak do Andore i iskopala leš mrtvog novorođenčeta i izvadila mu utrobu, i da je od toga napravila mast za ubijanje ljudi i životinja. I onda je ispričala kako je vezivala muškarce da ne mogu da legnu ni sa jednom drugom ženom osim sa svojom. Kako je napravila šest čvorova od njihovog veša i onda svakom čvoru govorila: „Vezujem te u ime Oca, Svetog Petra i Pavla, i nebeskog suda, i u ime Belzebuba i Tioa i Kušola, da ne možeš da se telom sjediniš ni sa jednom ženom osim sa svojom.“ I da je jednom vezala muškarca i ženu što su bili njene komšije, prave ništarije što su je gađale kamenjem. Uvezala im je kosu, tako da ne mogu da leže kao muž i žena. I kad muž nije bio tu, žena nije mogla bez njega, a kad je bio tu i kad je hteo da joj se približi podilazila bi je jeza i osećala je da će umreti i nije mogla da podnese da s njim legne. I tako proveloše četiri godine. Četiri godine! Da pukneš od smeha. I onda, jednog dana, sin jednog komšije koji je čuvao koze prošao je sa životinjama preko Eulalijine zemlje, i Eulalija mu je rekla da će mu zli vuci pojesti stoku. I upravo tamo je vuk zaskočio ovce i jednu zaklao. I onda su i nju odveli,

i kad su je zatvorili, rekla je da smo jedne večeri nas četiri uzele od majke novorođenče od nekoliko meseci, odvele ga na livadu, i šutirale ga kao da je lopta.

Eulalija je pričala najbolje priče, i sad ih priča, bolje nego iko. Priče od kojih se smejem i smejem i smejem, sve dok nešto duboko u meni ne popusti toliko da se upiškim. Pripoveda priče i ponekad se i mi pojavljujemo u njima, prava je sreća biti junakinja u priči. Eulalija duboko, duboko u sebi ima glasić, koji joj pripoveda priče, demonski glasić, koji joj priča o zlodelima i koji se zbog zla što joj ljudi naneše razvezuje kao jezik koji ne može da miruje. Glas joj je stizao duboko iz same glave, kao izvor, iz kojeg teku slike i reči:

„Ušle smo u šumu, ja na crnoj mazgi, a Dolseta na lisici. ‘To sam ja’, rekla sam. I nije bilo mesečine i zvezde skoro da nisu osvetljavale ništa, i jedna grana nam prepreči put tačno kao neka kandža i izgreba mi čelo i rekoh ‘Isuse’, i padoh sa mazge i Dolseta mi reče: ‘Nemoj nikad više da kažeš Isuse’. I tako i uradih. Krenule smo do Mrtvačke stene, i išle smo namazanih pazuha kremom koja nam je spržila dlake zauvek, i zato su nam pazusi bili goli. Kad smo stigle do stene, svi smo, muškarci i žene, nacrtali po jedan krst na zemlji i zadigli smo haljine, i seli smo na krst, odričući se vere i Boga. I onda smo, jedni za drugim, poljubili đavola u anus. Ponekad je je đavo bio kao trobojna mačka, ponekad kao jarac, i govorio nam je: ‘Želiš li sa mnom, dete moje?’, i svi smo odgovarali da želimo. Posle smo jeli sir i voće i med, i pili smo vino i hvatali se svi za ruke, muškarci, žene i demoni, i grlili smo se i ljubili i plesali i bludničili i pevali.“

Margarida je plakala. Plakala i sve poricala, i plakala i plakala zbog nepravde i povremeno jecala, a ja sam joj samo govorila; „Ne plači, Margarida.“ Bejasmu zatočene u istoj mračnoj

ćeliji, sve četiri, a to nije bila ni ćelija, već staja gde su ranije čuvali stoku. I bile smo dobar par, Margarida i ja, jer ja sam se samo smejala, a ona je samo plakala, i ponekad je, od tolikog plakanja, pravila sve strašnije grimase i izbacivala sve više slina i pljuvačke, crvena u licu i sva podnadula i ružna, na šta sam se ja sve više smejala, a ona je sve više plakala, i ja sam joj govorila: „Ne plači, Margarida“, i bile smo dobar par. Margarida je porekla svaku stvar, jednu za drugom, jedino je priznala da je postavljala sto za večeru. Postavljala je stolnjak i hleb i vino i hranu i vodu i jedno ogledalo, da zli dusi mogu da se ogledaju u njemu, i tako nađu hranu i piće, i da tako ne idu da ubijaju decu. Ali njima je potrebno tako malo da te obese.

I kad im je Eulalija rekla da je Đuana bila glavna za prizivanje duhova i spravljanje masti kojima smo se mazale, i za sva ostala nepočinstva kojima se bave veštice, da je spravljala meleme po čitavoj zemlji i bila gospodarica jarca iz Biterne, i da smo sve tri njene učenice, Đuani se ni vlas s kose nije pomerila. Eulalija to nije rekla iz loših namera, niti se ljutila na Đuanu, jer sve smo već bile gotove. Rekla je to samo zato što joj se jezik razvezao, kao što je meni sav vazduh iz usta izlazio na smeh, a Margaridi na plač. Sve četiri u istoj prljavoj staji, punoj buva i pacova.

Đuana nit govori, nit plače, nit se smeje, ali još uvek je gospodarica i još uvek je najpametnija i uvek nađe najbolje trešnje i grožđe i najviše zna o porođaju. I prva se ispiša na krst kad ih nađemo po planini, i prva se posrala iza drveta na koje su nas obesili. Govna su joj velika i tvrda i smeje se kao miš dok čuč. I prva se posere kad nađemo na skrivene kapelice i isposničke ćelije.

Nisu sve priče koje Eulalija priča o vešticama ili o nama. Ponekad joj glasić govori nešto o planinama i stenama i

jezerima i ptice joj pevaju pesme i vile joj pričaju bajke, a ja je slušam kao malo dete, kao kućence, kao tek ojagnjeno jagnje, spremna da se bacim konjima pod noge samo da se vratim u njene priče. Jer me je Eulalija zasmejala.

„Bio jednom jedan hrišćanski kralj iz Aragona i imao tri ćerke lepe kao sunce“, rekla je. „Ali kad je došlo vreme da se udaju, kralj i kraljica saznadoše da su sve tri zaljubljene u tri crna Arapina.“ Mnogo volim bajke o Arapima. „Kralj se razbesneo, i zatvorio svoje kćeri u visoku kulu da više nikad ne vide svoje dragane. Ali jedne večeri tri princeze dadoše stražarima kesu zlatnika i pobegoše sve tri, sa tri svoja Arapina, i popeše se na tri konja i odjahaše do Pirinejskih planina, daleko od hrišćanskih i arapskih kraljeva. Trećeg dana, kralj ode da vidi svoje ćerke da ih odvrati od ljubavi s nevernicima i ubedi ih da se udaju za hrišćanske prinčeve, no, kad stiže do njihove ćelije, i nađe da su pobegle, povika: ‘Proklete bile, gdegod se nalazile!’

Odjednom, vreme se promeni. Ledena oluja i sneg iznenadiše šest begunaca na konjima, oluja toliko snažna da svaka devojka pade u zagrljaj svom voljenom, no, sve šestoro ostadoše zaleđeni u mestu, da ni koraka više nisu mogli napraviti. I tamo su i danas, tri planinska lanca, tri sestrice, jedna iza druge, prekrivene snegom u zagrljaju svojih ljubljenih“, rekla je Eulalija pokazujući na planine.

Ili nam je pričala o vodenoj vili koju su ljudi iz sela uhvatili zajedno sa belim stolnjakom koji su kod nje našli. „Jadnica. Zatvorili su je u kuhinju da im ne pobegne. Bila je to malena ženica, koja je čitav dan sedela na klupi, gledajući kroz prozor otvorenih usta, kao da je nema ili da ne razume ljudski jezik. Ali jedno veče, domaćica kuće u koju su je zatvorili stala je da pravi večeru, i upalila je vatru, i stavila na šporet šerpu za

mleko da u njoj pravi supu. Odjednom, dok je žena radila, vodena vila povika: 'Požuri, požuri! Iskipe ti mleko!'

I domaćica se brzo okrete ka šerpi, a vodena vila ugrabi priliku, skoči s klupe i pobeže kroz vrata. Kažu da je malo pre no što je zauvek nestala odbrusila: 'Nikad nećete znati zašto koren štavelja ne treba brati!', i počela je da se smeje kao lasica, i ljudi do dan danas ne znaju zašto ne treba brati koren štavelja.“

Margarida ponekad plače kad sluša bajke, plače jer je otac pretvorio kćeri u planine, ili plače zbog onoga što su nam uradili, zbog vune i pepela i usijanog gvožđa i lanaca i klupe i tegova oko nogu i crvene krvi. Plače zbog toga što je umrla, kao što sve umire. A ja joj kažem: „Ne plači, Margarida.“ Ponekad takođe plače kad se u pećini rodi dete, a ja joj kažem: „Ne plači, Margarida.“ Posle oluje je pomalo plakala za onim čovekom, jer joj je bio tako lep, tamo na čistini. Kakva šteta što se ljudi tako brzo potroše, i što se drugi ljudi grčevito drže za prazna tela i kriju ih i zakopavaju da ne gledaju ono što će se i njima desiti. Plakala je i kad su došli po njega i odneli ga i više se nikad nije vratio da nam pravi društvo. Za svaki slučaj postavili su krst na mestu na kom ga je munja prostrelila. Stalno prljaju planine krstovima. Ali ovaj je bio mali. Ponekad bismo išle do njega da se ispiškimo, kao psi. Ponekad smo nosile cveće, koje smo skupljale tamo gde je čovek pao, zvale smo ga upišanke, jer nas je to zasmajavalo.

BELI STOLNJAK

Moja deca su kao muve. Seru kuda stignu. Plong, plong, plong. Mogao bi trag da im slediš. Otvorena komoda. Dobra komoda. Ona koju su mi za venčanje poklonili otac i tetka. Gde čuvam lepe stvari. Ono malo lepih stvari. Dobro sakri-venih. Lepo složenih i sa svilenim papirom između. Sa vrećicama ruzmarina. Jedna fioka je otvorena. Odeća i papiri ispreturani i izmešani. Znam, po debljini, ne moram da proveravam, da fali beli stolnjak. Toliko je lep da se na njemu ne jede. Pocrvenim od besa i pomislim da su samo tu, otkinula bih im uši. Slažem stolnjake, salвете i papir i zatvaram fioku.

„Gde su deca?“

Deda Ton sedi na klupi, u tišini. Nikad nije govorio mnogo, sad jedva govori, i jedva se kreće.

„Napolju“, kaže.

„Napolju“, ponavljam. *Napolju* može da bude svako mesto odavde do Francuske. „Želiš li vode?“, pitam ga, na šta odmahuje glavom.

Ponekad mi zbog njegovih ruku, kad drži čašu i pije, kad se brije, kad ih prekrsti na kolenima, preskoči srce, jer me podsete na Domenekove. A nekad gledam tog starca, tako

ćutljivog, sumornog, tužnog i mršavog, da ne mogu da poverujem kako je Domenekov otac. Osušila su se usta dedi Tonu. Kao suvo grožđe. Neki ljudi se učute i jezik im se osuši u ustima, pa ne znaju da ih otvore ni da kažu lepe reči svojoj deci, ili unucima, i tako se gube porodične priče, i više ništa drugo ne znaš sem da danas jedeš suvog hleba i da danas pada kiša i kako te danas sve kosti bole. Planinski čemer. Odnele su Domeneka, ove planine, moga Domeneka. Munja ga je pogodila kao zeca. Dva meseca pošto se rodio Ilari. I bila je to sreća, mislila sam. Jer mu nisam prenela tugu, ni suze preko krvi, što bi se desilo da je umro dok sam još bila trudna. Onda bih rodila ranjenog sina, plavog od tuge. Ne. Plakala sam sama. Isplakala sam odjednom sve suze koje mi je Bog dao. I presušila kao suva zemlja. I Ilari je bio najsrećniji dečak bez oca na svetu. Imala sam najsrećniju decu bez oca koja su ikad živela. Kao da im otac nije nedostajao. Sreća velika. Ali ponekad žena poželi da više ne živi. Kad ti muža pogodi munja kao da je zec. Kada ženi probodu srce granom, ali je ne ubiju. Poželi da više ne živi. Ali onda je drugi nateraju na to. Deca plaču i teraju na život. Starac je gladan i zove je. Ljudi iz sela ti donose boraniju i tikvice samo da ne zaboraviš da živiš. I onda žena prestane da bude žena i pretvori se u udovicu, u majku. Prestane da bude centar svog života, više u njoj nema srži, jer su je primorali da se odrekne svega što je želela. Evo, ovde ih baci, sve stvari koje si ikad želela, nasred ovog puta, sve o čemu si maštala. Što si volela. I vidi kako je sve to bilo bezvredno, jadno. Taj čovek i ova planina. Naterali su je da želi mali život. Život tako neprimetan kao neki lep kamen. Život koji može da stane u džep. Kao prsten ili lešnik. Ženi nisu rekli da se mogu birati stvari koje nisu male. Nisu joj rekli da se malo kamenje

gubi. Ispadne kroz rupicu na džepu. I ako se izgubi, ona ne može da izabere drugi. Jer kad ga jednom izgubiš, izgubila si ga zauvek. Baci svoje srce, ovde, nasred puta, među blato i kupinjake. Baci svoju sreću. Baci i dušu i zagrljaje i poljupce i bračni krevet. Na silu, na silu. A sad ustani i pogledaj ovo jutro tako tanko i tako plavo. I kreni u kuhinju i stavi jelo u usta, i posle ga stavi u usta svoje dece i kravlja usta i svinjska i kokošja i pseća. Na silu, na silu. Sve dok žena ne zaboravi sve, od tolike proklete sile.

Nisam došla Ilarija. Jer mi je mleko bilo slano. I od razređenog kravljeg mleka i onog iz apoteke sin mi je ispao kao cvet. Slabo sam taj cvet zalivala i rezivala. Tvoje omiljeno dete mora biti ono koje izađe iz tebe kao koren. Ja volim svoju decu i pored svoje sakate duše. I pored sveg čemera i gorčine i teskobe. Iako to nije bilo u obećanjima koja dadoh, koja dadosmo, na koja su me primorali, da ću morati da ih odgajam sama. Ja sam želela muža, svog muža, a posle, ako dođu deca, to je bilo u redu. Ali zar samo decu i ništa više? Zašto bi žena želela samo decu? Skoro ga nisam ni okusila. Pre nego što sam stigla da polizem med s njegovih usana, munja ga je pokosila kao zeca.

Muž mi se dopao prvo zbog kose. Onda zbog pesama. A onda zbog svega drugog. Što sam ga više gledala više mi se dopadao. Ruke. Noge. Uši. I bore iza ušiju, kao mali repovi. Ramena. Njegov glas kad je govorio tiho kao da ti se gušter penje uz leđa. „Baš si luckasta, Sio, baš si luckasta!“ govorio mi je. Taj njegov pogled kao koplje, kao strela. Čitava njegova glava puna čuda, puna reči. „Kako su ti plave oči, Sio, kao da unutra plivaju ribice.“

Ja sam bila lepotica, prava lepojka. Najlepše plave oči Kamprodona. I sama sam to znala. Bila sam lepa na majku,

koja se rodila u kući koju su zvali kuća Razmetljivica, zbog toga što su žene iz te kuće bile toliko lepe i šepurile se svojom lepotom. Udala se za mog oca i živeli su u gradu jer je otac radio kao nadzornik u fabrici slatkiša. Ali ja sam želela čoveka koji podjednako voli zemlju i ideje. Čoveka koji zna o drveću, biljkama i životinjama. Majka mi je umrla na porođaju jer su morali mnogo da je seku, a bila je tanana. Ali su mi tetka Karme, očeva sestra, i moj otac takođe, uvek govorili da sam lepa kao lutka, najlepša od svih devojčica, i kupovali su mi slatkiše i mašnice i knjige i vijače, i nikada nisam bila tužna što nisam imala majku. Tetka mi je pravila pletenice i govorila mi: „Naći ćeš čoveka i voleće te mnogo i ti ćeš njega mnogo voleti“, a ja sam zapitkivala tetku kakav će mi biti muž. Tako mi je sasula otrov u mlade vene. A moj otac nije hteo da se ponovo oženi jer je govorio da nikad neće naći tako lepu ženu kao što je bila moja majka. „Samo ti, Sio, samo si ti kao ona, princeza.“ I eto, još otrova za moje vene. Kućica za lutke. „Naučićemo te da šiješ, naučićemo te da čitaš na katalonskom u tajnosti, da kuvaš i brišeš prašinu.“ A kako se samo Domenek naljutio, prvog dana kad me je poveo u staju i rekao mi da nahranim kravu. Pa moj otac je radio u fabrici slatkiša! Nikad nisam uzela vile u ruke. „Ti ništa ne znaš da radiš“, vikao je. „Ko me natera da se oženim devojkom iz grada a ne s planine?“ Ljut kao ris. „Unapred si znala da ćeš morati da radiš sve seoske poslove. Ko me natera?“ grmeo je. I ja sam briznula u plač, jer tek smo se pre sedam dana venčali, a od toga smo šest dana bili u Francuskoj.

Tetka Karme mi je rekla da ne brinem i da ću brzo sve naučiti. Beli stolnjak je ona sašila. Sašila ga je za majčino i očevo venčanje. A ja sam brzo učila. Da radim u staji i prljam cipele balegom. Jer te ljubav tera da brzo učiš. A onda

su mi otac i tetka Karme umrli one noći kad je trebalo da rodim Miju. Umrli su u slatkom snu. Upalio se žeravnik i iz njega je izašla fina izmaglica koja se nije videla, i ispunila je sve i progutala je vazduh, i pošto su spavali, ušla je u njih kao otrov i više se nisu probudili. Kad je komšinica Dolors poslala svoju unuku Neus da ih potraži, niko joj nije otvorio. Pošto nisu odgovarali, razvalili su vrata i našli ih kako spavaju, svako u svom krevetu, kao puhovi. Nisu znali da li da mi kažu dok se ne porodim. A porađala sam se dugo, toliko dugo da su mislili kako je neće iz mene izvući. Bila je kao mišica, malena kao mišičica, kad se rodila. A onda su me ostavili na miru, na jedan dan, da dojim zatvorenih očiju i pospanog osmeha i držim bebu za ručice kao sredinu od hleba preko izduvanog stomaka, a Domenek se zbog svega krstio. I onda sam mu rekla: „Kako je moguće, da nisi obavestio oca i tetku?“ I Dolors mi je rekla da su umrli slatkim smrću, i da se ona oprostila od njih u moje ime. Pošto sam još bila umorna od nespavanja i držanja svog deteta, našeg deteta, u naručju, bila sam istovremeno veoma tužna i ne tako tužna. Kao razmena. Kao zakon života. Neki odlaze da ostave mesta za one koji dolaze. I dali smo joj ime Marija Karme, po tetki. A pošto sam bila vezana za postelju, nisam mogla da idem na sahranu, i trebalo mi je nekoliko meseci da odem u grad, a onda, kad sam otišla, činilo mi se da je prošlo mnogo godina od kad su otac i tetka Karme umrli, kao što je prošlo od majčine smrti. A ja sam bila tako ispunjena svime što mi se dešavalo, Domenekovim rečima da je naša ljubav postala još veća i jača, pored deteta. Da je dobila oblik, naša ljubav, govorio je. Da je naša ljubav anđeo. Slavuj. Ispunjena čarolijom mleka. Kao krava. I sa otvorenim ustašcima naše Mije, koja su kao voćka bez zuba koja sisa,

sisu, i s prolećem koje se približavalo letu, i da je prošlo samo godinu dana od kad sam postala žena, prava žena, udata, da sam se s pravom mogla nazvati ženom. Žena koja je u naručju imala muža a sada i detence, ćerkicu iz ljubavi, kao anđela s neba. Ponekad pomislim, da nisam previše patila zbog očevog i tetkinog odlaska, kao da je bilo vreme, kao da je bilo prirodno, mislila sam. Jer je bio red na mene da budem srž svega. Jer radost je došla širokom i osunčanom stazom, s drvećem širokih stabala sa svake strane.

Kad me je Domenek upoznao, rekao mi je da sam lepa kao košuta, kao mačka, kao afrička lavica. Vodio me je na ples i govorio mi: „Nemoj da me ugrizeš.“ U povratku mi je na uvo recitovao pesme. Pesme o meni. O cveću i ljubomori. Pesme koje su napravile oltar na koji sam se pela razdragana i srećna i otvorena kao cvet. Domenek je sjajno plesao. Plesao je dobro kao što je dobro radio sve što je radio. Bio je dobar prema životinjama i prema ljudima. Sve bih mu dala, da je tražio. Ponekad nisam mogla da izdržim više, da toliko držim ruke na kolenima. Da držim jezik za zubima. Srce mi je snažno tuklo, od straha i od želje za njegovim rukama. Vidali smo se svake nedelje skoro tri godine. Bez izostanka. Osim kad je brijao glavu. A to je bilo jednom godišnje. Mogla mu se videti lobanja, ali je ja, dok smo se zabavljali, nisam nikad videla. Skraćivao je kosu kao što se orezuje drvo, govorio je, da izraste bolja. Podmlađena. Spremna za nove grane i plodove. Jer, Domenek je imao divnu kosu. Zlatnu kao žito. A kad se brijao, zatvarao bi se tamo gore u Matavakesu, što je ime za njegovu kuću, našu kuću, skoro dva meseca, da ga niko ne vidi, dok mu ne izraste pedalj kose. I dva meseca godišnje sam svake nedelje plakala kao kiša. A tetka Karme mi je govorila: „Zar si morala da nađeš uobraženog

seljaka?“ Jer je tetka Karme želela da mi muž bude iz Ripolja ili Vika, trgovac ili apotekar ili nadzornik u fabrici, kao otac. Ali Domenek bi se uvek vraćao. Svež i doteran, noseći cveće i osmehe i tugovanke o samoći, i ja bih mu opraštala. Zaboravljala bih na svu tugu i bes, progutala bih žuč i gorčinu kao lek. Ja, koja sam poslednja dva meseca zamišljala da se neće vratiti, da ću ga naći u zagrljaju druge ili čuti da je pao s litice jureći krave. Gledala sam ga s tolikim sjajem u očima, da je bolelo. Odmeravala sam ga od glave do pete kao mačka koja želi da ga pojede, potpuno ispunjena i srećna, i pomicala usne moleći ga da pruži ruke niz moja leđa, da me privije jače na grudi, da me te snažne ruke ispune zadovoljstvom. Jednog popodneva, dok smo bili u šetnji, rekoh mu, a tad sam imala dvadeset pet godina i srce mi je sišlo u pete: „Pomislila sam da ćeš možda da se oženiš mnome.“

Znam da sećanje vara, pravi zvrčke u mojoj glavi, jer me tera da mislim samo na lepe stvari, da uzimam samo dobre jabuke s poslužavnika, i bacim, kao oljuštenu koru, kao usahlo kestenje, sve ono loše, kao da se nije ni desilo. I ne znam od čega mi je gore: kad se sećam samo dobrog i probam i ostavim po strani prodornu čežnju koja nikad ne prestaje i koja mi truje dušu. Ili kad se prepustim potocima misli koje me nose ka tužnim, lošim i mračnim sećanjima, od kojih mi se steže srce i osećam još veću samoću kad pomislim da mi muž nije bio anđeo kakvim sam ga zamišljala. I da me nije dovoljno voleo, kao što, u stvari, nijedan muškarac ne voli dovoljno. Moje telo bilo je spremno. Ispunjeno strahom i zebnjom istovremeno, ispunjeno tolikom ljubavlju što je saterivala strah u ćošak, kao da je strah bio jato slepih miševa. Terao me je da hodam ispred. „Ne drži me za ruku“, govorio je. U hotelu Seret u kome smo bili na medenom mesecu. „Da

ne saznaju žene na recepciji da smo se tek venčali, pomisliće svašta. Smejaće nam se.“ „Šta se mene tiče, nek misle šta god hoće!“ „Ošamariću te ako ne skineš taj osmeh s lica.“ I ušla sam u sobu ja prva, i čekala pola sata, i onda se popeo on, koji je otišao na kafu, i rekao mi da ćemo za ljubav pričekatati do večeri. I čekali smo sedeći. Ja sam htela da pričam, htela sam da se držimo za ruku, da zajedno pobedimo nervozu i strah i uzbuđenje, a on je samo ćutao i pušio, ispružen na krevetu, obučen, s rukom preko lica, i kad bih legla do njega, ustajao bi. Onda je pala noć, nijedna živa duša nije toliko želela da noć padne. Onda je rekao: „Skinu se“, i uradila sam kako je rekao, „i uđi u krevet“, i dok sam se skidala, on je ušao u kupatilo i čekala sam ga oko pola sata. I onda je izašao, obučen. I ugasio je svetlo, i čula sam ga kako se svlači i pipajući po mraku ušao u krevet, i dodirivao me je na mestima koja mi niko nikad nije dodirnuo. Dodirivao me je kao da ulazi u tuđu kuću, kao da su njegove ruke izgubile svu spretnost, i bolelo me je ali nisam se plašila, samo sam htela da ga gledam, da mu vidim lice, da ne bude senka koja mi miluje grudi, širi noge i zabija se unutra. I bila sam kao puter, kad sam mogla, kad me nisu plašile njegove ruke u mraku kao kandže, njegovo dahtanje poput zveri. Bila sam puter jer je Domenek voleo puter.

Nikad nije pričao o noćima, jer ga je od njih bilo sram. Kao da je želeo da pobegne ali nije mogao. Zbog toga je toliko voleo Miju, jer je bila anđeo proizašao iz našeg blata. Ali naučila sam. Malo pre nego što sam zatrudnela s Mijom, naučila sam da ga golicam. Da se nameštam tako da me svojim kretanjem dodiruje tamo gde me je uzbuđivalo. Moje telo je dobro telo. Telo koje brzo uči. Koje se brzo prilagođava i koje zna da nađe put. I znalo je da iskoristi njegovo

zabadaanje, sledeći impuls, zatvorenih očiju, koncentrišući se da stigne do vrhunca, koji je dolazio, polako i nežno, kao tanani mlaz vode koji se provlači kroz rupicu, i uspevala sam da se savladavam i savladavam dok se ne pojača, i sprovedem ga u jamu. I nekako sam uspevala da vrhunac doživim u tišini. Da stisnem zube jako kad u meni samo što ne pukne. Da se trudim da raste i raspukne se pre nego što Domenek svrši. I ranije sam ga volela, ali posle zadovoljstva, tamo pod čaršavima, dok je spavao, sama s onom toplinom među nogama, sa tom izmaglicom u glavi, tim tako spokojnim disanjem, još više sam ga volela. I priljubila bih se uz njega kao uz drvo, kao beba koja se priljubljuje uz majčine grudi.

Osam godina je prošlo i još ga nisam prebolela. Ta prokleta praznina nikako da se ispuni. Jer sam se udala za najlepšeg čoveka s ovih planina. Najlepše kose doline Kamprodona venčale se s najplavljim očima. Domenek je imao kosu lepšu od svih žena. Kad me je vodio na ples, za seosku slavu, svi su nas gledali. Kad smo se zabavljali i on je silazio nedeljom, zgodan i siguran u sebe, onim svojim nogama, svaka duša u Kamprodonu mi je zavidela. Ja sam sve ovo želela samo jer je on bio deo toga. Ovu kuću i ovu hladnoću i ove krave i zvuke koje ove planine prave noću. Prevrtljivi otrov ljubavi. Kad je Domenek umro ostala sam sama s dvoje dece, kućom i dedom Tonom. Sa svim ovim teretom na leđima koji mi ne dopušta da umrem. Zbog kog sam ostala ovde. Ova smrdljiva kuća koju je nemoguće očistiti. Ova dolina hladna kao smrt. Domenekov duh. Sećanje teško kao nadgrobni kamen. Dan ne prođe da ne pomislim na njega, da ga ne vidim, da ga se ne setim, da ga ne sanjam. A deca, ništa ne razumeju, ne mogu da miruju, ni da donesu mir. Deca bi trebalo da unose mir, da budu melem, uteha, nadoknada.

Vratili su se kući kad je već pao mrak. Koliko sam im puta rekla da se vrate pre mraka. Šta im je, pobogu, trebalo da se igraju s belim stolnjakom? Uхватim ih oboje za uvo, čim uđu u kuću, kao da sam ulovila dva miša, i odvučem ih do kredenca dok ciče. Kao dva šteneta. Jer im ne vredi govoriti ništa. Odvučeš ih do nereda koji su napravili i utrljaš im njuškice. Da shvate. Nered, šamar. Nered, šamar. Kad ih pustim da idu oboje rukama pokrivaju uši. Ilari se stalno plaši da ću mu ih iščupati. Ponekad mu se od vučenja na resici napravi rana. Kažem mu da se ne brine, da su mu dobro prilepljene uz glavu. Gledaju u kredenac i ne govore. Gubim strpljenje brzinom munje.

„Isprašiću vam guzice da nećete nedelju dana moći da sedite“, zapretim im.

„Mama, nismo uradili ništa“, kaže Ilari.

„A gde je beli stolnjak?“, pitam.

Tišina.

„Pitam vas poslednji put“, moj pazuh i vrat, potiljak i slepoočnice gore. Gledaju u kredenac i ne govore. Kao da su krivci, ubice i lopovi.

„Odnele su ga vodene vile“, kaže Ilari tiho, mrmljajući promuklo, poput mokrog šteneta, prebijene mačke. Mija ga gleda širom otvorenih očiju. Punim iznenađenja, ali i upozorenja. Govori mu da ćuti. Da ništa više ne kaže.

„Vodene vile su ušle u kuću, otvorile kredenac i uzele stolnjak?“, pitam.

Tišina.

„Mi smo im ga dali“, prizna. I zatvori oči od tuge. A onda pogleda u cipele, poraženo.

Mija prozbori:

„Ćuti.“

Ruka mi se otme da je ošamarim, ali se uzdržim i prozborim kroza zube:

„A gde je stolnjak sada?“

„Uzele su ga.“

„Zašto ste, zaboga, uzeli stolnjak?“; pitam ih, a snaga me izdaje dok postavljam pitanje.

„Jer smo želeli da vidimo vodene vile.“ Ilari gura glavu među ramena. Mija me gleda skamenjeno. Deda leži na klupi. Tada izgubim strpljenje.

„Lažovi! Pravi ste mali lažovi!“, uzviknem.

I prebijem ih. Zgrabim ih za ruke, povučem ih na krilo i bijem ih i bijem dok Ilari plače a Mija steže zube. I bijem ih još jače, slepa od besa i tuge, zbog stolnjaka, zbog laži, zbog nepoštovanja, i zbog mesta na kome je sve završilo.

Onda im kažem kako više ne mogu da odlaze do reke, da nema više jurcanja po ceo bogovetni dan sa Džinovim sinom. Nema više ničega dok se stolnjak ne pojavi.

„Jeste li me razumeli?“; pitam ih. Ne odgovaraju. „Jeste li me razumeli?“; ponavljam.

„Da, majko.“

Odlaze na spavanje bez večere a ja počinjem da plačem.

Plać počinje kao mala životinja. Kao usamljeni oblak, kao fina izmaglica u mojim grudima. Počinje kao slab bol, kao sporo oticanje. Kao neprijatnost, kao koščica zaglavljena u grlu, kao kamenje nagomilano na mojoj grudnoj kosti. I raste, malo-pomalo. Oči mi se užare i ovlaže, i iz izvora šiklja i lonci ključaju i prelivaju se, i više nema nazad. Voda nalazi put ispod toliko kamenja, i toliko magle. A stolnjak raspršuje plač kao meh koji duva li duva. Stolnjak. I Mija koja govori Ilariju da ćuti. I moja ruka koja ih bije i bije. I samoća. I deda. I ugasla ljubav koje nigde nema. I plačem

besna na starca koji nije moj otac, jer ja nemam ni oca ni majku, i plačem zbog dece, moje lažljive dece, dece koja bi trebalo da budu melem, izvor sreće, dobra deca koja čuvaju i vole svoju majku.